

BEZECZKY GÁBOR

Szindbád előélete

Krúdy műveiről kevesebbet tudunk, mint életéről, s amit mégis tudunk, annak egy részét ideje lenne elfelejteni, mert útjában áll az életmű megismerésének.

A *Szindbád* megjelenése előtti évezedről két felfogást fogalmaztak meg. Kelemen (Perkátai) László könyve óta ezt az évtizedet a „mikszáthos” hatás korszakának szokás tekinteni.¹ A másik felfogás Szauder József nevéhez fűződik, aki — a Krúdyt ért erős mikszáthi hatást vitathatatlan alapnak véve — az évtized mintegy ezer elbeszélésében a *Szindbád*hoz vezető fejlődés stádiumait is felfedezni vélte.² Mindkét felfogásban van igazság — ezért olyan veszélyesek. Tagadhatatlan, hogy Krúdyt érte mikszáth-i hatás, és tagadhatatlan, hogy a *Szindbád* nem a semmiből pattant elő. A veszély abban rejlik, hogy mindkét felfogás jelentős értelmező erővel rendelkezik: Mikszáth írásmódját és a *Szindbád*ot összehasonlíthatatlanul jobban ismerjük, mint a „mikszáthos” korszak elbeszéléseit. A meglévő hasonlóságok és a viszonyítási kényszer azonban elfedik a korszak önálló, ezeknél jóval fontosabb vonásait, s az elbeszéléseket tehetséges utánérzésekké, vagy a készülődés dokumentumaivá változtatják. Ráadásul a kötetekbe gyűjtött, a könnyen elérhető művek alapján szokás véleményt nyilvánítani a korszakról, pedig ezt semmi nem indokolja. Nincs nyoma, hogy bárki is olvasta volna az összes elbeszélést. De mit is keresnénk epigongyanús és kiforratlan művekben, ha Krúdy „érett” művei alig átlátható bőségben állnak rendelkezésünkre? Ezek a felfogások önbeteljesítő jóslatokként is kárt okoznak: akár ki se kell adni ezeket az elbeszéléseket. Sőt, az utolsó két életműkiadás válogatója azzal indokolta, hogy az előbbihez képest kb. ötven elbeszélést elhagyott az utóbbiból, hogy csak a „napi zsurnalisztika órlómalmában nem deformálódott” elbeszéléseket vette fel.³ Persze, ha Krúdy mindvégig a *Szindbád*ot szerette volna megírni, akkor a korszak valóban a csúfos kudarcok sorozata: az elbeszéléseknek nem sikerül egyre jobban hasonlítani a célbavett műre. Nem lehet, hogy talán a tudásunkban van a hiba?

Krúdyt bizonyára érte mikszáthi hatás, de ezt még senki nem vizsgálta. Nem tudjuk, Mikszáthnak mely korszakára, mely műveire kellene gondolnunk, jöhetnek a *Szegény Gélyi János lovai* egészen másféle hatást tehetett, ha tett, mint mondjuk a *Szent Péter esernyője* vagy a *Noszty fiú esete Tóth Marival*. És a másik felfogás? Szauder a mások által roppant szűkmarkúan összeszedett anyagban próbálta *Szindbád* előéletét kikutatni. Paradox, de a *Szindbád* előtörténetét csak az ismerheti meg, aki nem erre törekszik. Csak az lesz képes elolvasni az irtatlan mennyiségű, napilapokban megbúvó elbeszélést, aki nem más művek visszfényére vagy előképére kíváncsi. De addig csak töredékes, félrevezető képet lehet alkotni Krúdyról. Nem véletlen, hogy egyrészt nem tudjuk, Krúdy nagy elődének mely műveit másolta, ha másolta, másrészt az sem véletlen, hogy Szauder a „szindbádos” elbeszéléseknek csak egy töredékét ismerhette. Az sem esetleges, hogy a bibliográfiák Krúdynak erre a korszakára időzítik hibáik tetemes részét.

Tegyük fel, hogy Krúdynamk esze ágában sem volt Mikszáth nyomdokain haladni, s tegyük fel, hogy nem a *Szindbád* volt a céltábla. Lássunk a korszak derekáról egy elbeszélést, *A halott hercegnőt* (megjelent a Pesti Naplóban, 1905. március 26-án), mely eddig még nem kapott esélyt. Érdemes olyan elbeszélést választani, mely Szauder példáival ellentétben valóban emlékeztet a *Szindbádra*, mert a korszakok különbségei így nyilvánvalókká lesznek.

A *halott hercegnő* elbeszélője arról számol be, hogy „valami mondhatatlan vágyódás” fogja gyermekkor helyszínei iránt, s az elbeszélés első részét a hajdanvolt állapot, a „bűvös-bájós gyermekkorai álmok, hangulatok” leírása alkotja. Ezt a szepességi utazás elbeszélése követi. Mindebben nehéz a *Szindbád* egyes elemeire nem ismerni. Vagy szemléljük meg a következő részleteket. A *halott hercegnőben* ezt olvassuk: „Míntha valamely hegyi manó megállította volna az idő járását a városka felett: ujját az óra mutatójára tette, és az óra még mindig a középkort mutatta.” A *hídon* című elbeszélésben pedig ezt: „A királyok még mindig haragudtak a városra, ahová Szindbád elutazott, mert a toronyórák is megállottak itt. Valami olyan időt mutattak az órák, amilyen talán soha sincs.”

A *Szindbád* időszemléletét többen is elemezték. Rendszerint fel szokták fedezni, hogy — mint *A hídon* című elbeszélésből vett részlet mutatja — szerepet játszik benne a változatlan ismétlődés, azt már azonban nem, hogy — mint *A halott hercegnő*ből idézett részből nyilvánvaló — ez nem a *Szindbád*-korszak jelleménye. A *Szindbád*ig Krúdy már hozzávetőleg tíz évet töltött a változatlan ismétlődés lehetőségeinek felderítésével. A „mikszáthos” korszak időszemlélete a következőképpen foglalható össze: az elbeszélések olyan szereplőkről, társadalmakról szólnak, melyek ábrázolt élete hosszantartó, szakadatlan ismétlődés, mely ha mégis megszakad, a változás gyorsan megy végbe, s új eseményciklus alakul ki. A történések nem tartanak valamely cél felé, s nem is következnek a korábbi eseményekből. Ok és okozat viszonyát a véletlen határozza meg. Új történelemciklus kezdetéig a szereplők és események önazonossága vitán felül áll, a változás után nagyon is kérdéses. Ez az időszemlélet azonban már csak részalkotója a *Szindbádnak*, melyben az idő egyszerre ismétlődés és elmúlás. A *Szindbád* jellemzésére talán nem teljesen lenne badarság olyan ellentmondásokat fabrikálni, mint amilyen a „tűnékeny állandóság” vagy az „örökkévaló múlt”.

A *halott hercegnő* a „mikszáthos” korszak jeleit mutatja. Az elbeszélő gyermekkorában egyre csak („mindig”, „esténkint”, „napközben”, „éjfél tájban”) ugyanaz történik. Mikor azonban felnőttként visszatér a városba, melyben egykor „középkori volt” minden, nem találja gyerekkorát. Hajdanában három évig egyebet sem csinált, mint a titokzatos Lubomirszki hercegnőről álmodozott. Most viszont a kolostor öreg kapusa azt mondja neki, hogy a hercegnőnek hírét se hallotta. Ennek a Krúdy által teremtett elbeszéléstípusnak a legnagyobb lehetősége a hosszantartó állapot és a változás, esetleg az új állapot magyarázat nélküli egymás mellé helyezése. A leírt mondatok szépek, tagadhatatlan, mégis csupán megteremtik annak esélyét, hogy közöttük szavakba nehezen áttehető jelentés jöjjön létre. Nem tudjuk, miért lett hirtelen fontos a múlt, s miért okoz ekkora szomorúságot külsőségeinek hiánya. Talán az elbeszélő önazonossága rendült meg: már eleve azért ült fel a vonatra, hogy visszavegye a múltat, ifjúságát. Ekkoriban Krúdy többnyire értékvesztést látott a változásban.

Az *Első utazásban* viszont, melyben Szindbád „elmegegy megkeresni ifjúkori emlékeit”, a hajdanvolt helyzet, mikor kisfiúként megleste a vetkőző Anna „fehér, kerek térdeit” egyszerre múlt és jelen. Szindbád visszatértkor, a táncterem-

ben, „midőn Annára, a telikeblű, a nevetgélő Annára került a létramászás sora”, a múltjával folytonosságot kereső hős is felpillant a magasba, „és a gömbölyű térdek, amelyeket látott, erős hullámszóba hozták vérét.” Krúdy mindössze annyit tett, hogy korábbi korszakából megtartotta az egymásra következő eseményciklusokat, a rájuk jellemző visszavonhatatlan értékvesztéssel együtt, és — mindennek ellenére — változatlan ismétlődést ábrázolt. Meglehetősen összetett, sokféle hangulatot és jelentést kimondás nélkül megragadni képes szerkezet lesz ennek az eredménye.

A változatlan ismétlődés később is foglalkoztatta Krúdyt. Elég az önmagukkal találkozó figurákra gondolni, vagy arra a pohárra, melyből talán eltörte után is lehet inni, illetve arra a hősré, aki szomorúságában időről-időre meghal.

Visszatérve a kiinduláshoz: ideje lenne megismerni Krúdyt.

Jegyzetek

1. Kelemen László: *Krúdy Gyula* Magyar Irodalomtörténeti Intézet, Szeged, 1938. 2. Szauder József: *Szindbád születése* in: Krúdy Gyula: *A szerelmi bűvészinas* Szerk.: Barta András Magvető, Bp., 1960. 631—656. o. 3. Barta András: *Tájékoztató* in: Krúdy Gyula: *Pókhálós palackok. Válogatott elbeszélések* Válogatta és a szöveget gondozta Barta András Szépirodalmi, Bp., 1977. 613—614. o.

KRÚDY GYULA

A halott hercegnő

Gyerekkoromnak egy részét — három-négy esztendőt — egy határszéli, félig magyar, félig lengyel területen lévő városkában töltöttem. Erdős, néma, nagy hegyek vigyáztak mindenfelől a városkára, csak északnyugat felé szakadt meg a hegyek karéja. Mintha kilőttek volna egyet az örök közül. A szakadékon át messzire nyúló, napsugaras, enyhén elterülő rónaság mutatkozott. Csodálatos, hogy annyi esztendőn át, amennyit a városban töltöttem, a torony ablakából mindig a rónaság felé néztem. A zordon, egymás vállára könyöklő hegy-vének nem érdekeltek. A tiszamenti gyerek kimondhatatlan vágyódásával néztem a szelíd síkságot, amelyen tiszta időben apró lengyel falvak látszottak; messzire valamely nagyváros elmosódó körvonalai.

Különben nagyon szerettem abban a városban lakni. Ódon, csudálatosan megvénült kis város volt ez itt a hegyek között. Mintha valamely hegyi manó megállította volna az idők járását a városka felett: ujját az óra mutatójára tette, és az óra még mindig a középkort mutatta. Középkori volt ebben a városban minden. A házak — az ódon emeletesek — éppen olyan girbe-gurba módon épültek egymás mellé, mint a régi képeken látható. Visszhangos, nedves sikátorok; töredezett, kopott lépcsők lépten-nyomon; nyikorgó, rozsdás kapuzárak,